

فصلنامه علمی - تخصصی اسلام پژوهان
سال پنجم، شماره هفتم، تابستان ۱۳۹۷

آداب و رسوم در سیطرهٔ چهار جلد آخر کتاب الکافی

یونس رحیم زاده بیرق*

چکیده

یکی از راه‌های پی بردن به اندیشه، جهان بینی و پشتوانه‌های اعتقادی سبک‌های مختلف زندگی در جامعه، بررسی آداب و رسوم آن جامعه است. از طرفی برای پی بردن به این رهنمون در حیطه دین، بهترین وسیله، بررسی آداب و رسوم در منابع دینی است. این مقاله با بررسی گستره آداب و رسوم در چهار جلد آخر کتاب کافی به پژوهشی پیرامون جهان بینی و زاویه دید مورد نظر دین نسبت به امور پیرامونی که در قالب آداب و رسوم در روایات نقل شده است می پردازد.

کلید واژه‌ها: الکافی، آداب و رسوم، دنیا و آخرت، سبک زندگی.

* دانش پژوه سطح ۳ رشته شیعه شناسی موسسه آموزش عالی حوزوی امام رضا (ع).

مقدمه

آداب و رسوم بعنوان بخشی از یک فرهنگ، بیانگر اندیشه و اعتقادات یک ملت است که با مطالعه آن می‌توان به پشتوانه فکری و اعتقادی آن ملت پی برد. همچنین با بررسی آداب و رسوم در پهنای ادیان مختلف می‌توان جهان بینی و زاویه دید آن دین در قالب آداب و رسوم را فراگرفت.

در حیطه شریعت اسلام کتبی که به بررسی سنت پیامبر و سیره اهل بیت پرداخته اند بهترین منبع و ماخذ برای بررسی نحوه توجه به آداب و رسوم اجتماعی و دینی از سوی بزرگان دین می‌باشد و از این میان در بین کتب شیعی کتاب کافی از جمله کتب معتبری است که هم از حیث اعتبار سندی و هم از حیث نظم محتوایی بسیار حائز اهمیت می‌باشد و بررسی گستره آداب و رسوم در پهنای این کتاب می‌تواند کمک زیادی به روشن شدن نحوه نگاه دین به زندگی بشر و روش سبک زندگی اسلامی - که قسمت عمده آن به واسطه آداب و رسوم شکل می‌گیرد - نماید.

تعریف آداب و رسوم

آداب و رسوم به قاعده‌ها و رسوم و آیین‌های پذیرفته شده در جامعه اطلاق می‌شود^۱ و به طور کلی آداب و رسوم شامل شیوه‌های زندگی، عادت و رسوم خاص یک ملت، مردم و یک جماعت است، آداب و رسوم همچنین دارای ابعاد الزام و رضای عمومی شرکت کنندگان در حیات اجتماعی نیز هست.^۲ در بررسی مفهوم آداب و رسوم از نگاه جامع شناختی به دو تعریف می‌توان اشاره کرد:

۱. غلامحسین صدری افشار، فرهنگ فارسی دوجلدی، جلد ۱، تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۸۸، ص ۲۷.

۲. آلن بیرو، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه ساروخانی، تهران: موسسه کیهان، ص ۲۳۲.

۱. آداب و رسوم به مدل های اساسی و مهم رفتار که افراد به اجبار در یک محیط اجتماعی می پذیرند اطلاق می شود.

۲. آداب و رسوم در واقع به مجموعه رفتارهایی که به صورت عادت در آمده اند و افراد متعلق به یک منطقه به انجام می رسانند و جامعه نیز در ترتیب ارزش هایش برای آنان معنایی نهان قائل است، اطلاق می شود.^۱

بر اساس تعاریف ذکر شده می توان گفت در واقع آداب و رسوم به آن دسته از آداب اجتماعی اطلاق می شود که از طرفی مورد قبول عامه مردم بوده و از طرفی دارای بار معنایی و اعتقادی است که بر اساس آن می توان بن مایه های فکری و اعتقادی یک اجتماع را به دست آورد.

با بررسی آداب و رسوم یک جامعه در واقع می توان تصویری از نحوه رویکرد و نگاه آن جامعه به مسائل پیرامونی و به طور جامع تر، جهان بینی یک جامعه را می توان به دست آورد.

به عبارت جامع تر می توان چنین گفت که بررسی آداب و رسوم یک جامعه یکی از راهکارهای پی بردن به پشتوانه فکری و اعتقادی سبک زندگی در آن جامعه است .

بر این اساس، بررسی آداب و رسوم از منظر منابع دینی، فراتر از آگاهی از صورت عملی مناسب می باشد هرچند این امر یکی از نتایج و گاهی یکی از اهداف این نوع بررسی ها می باشد بلکه علاوه بر این می توان با بررسی آداب و رسوم در حیطه منابع دینی پاسخی به پرسش های زیر نیز پیدا کرد:

۱. گستره آداب و رسوم مندرج در منبع دینی کدام بخش از طول عمر انسان را در بر می گیرد؟ به این نحو که با توجه کردن به آداب و رسوم ارائه شده از

۱. همان، ص ۲۳۳.

سوی صاحبان شریعت می توان به این نکته دست یافت که دین به چه ساحتی از زندگی بشر نظر دارد و برای آن برنامه ارائه کرده است؟

۲. آداب و رسوم بیان شده از طرف دین و صاحبان شریعت در راستای امور دنیوی است یا اخروی یا هر دو؟ به عبارت دیگر جهان بینی که در روایات ارائه می شود ما را به پیروی از کدام دیدگاه هدایت می کند؟

۳. نگاه دین به ارتباط امور دنیوی و اخروی انسان با توجه به آنچه که از آداب و رسوم دینی می توان فهمید چگونه است؟ به عبارت دیگر یکی از آثار پژوهشی این نوع تتبع، فهم چگونگی ارتباط بین دو ساحت دنیا و آخرت در امور اجتماعی از منظر دین می باشد به این نحو که با نظر کردن در آداب و رسومی که مربوط به امور دنیوی یک اجتماع، می توان این بررسی را انجام داد که آیا دین به این امور با قطع نظر از عالم ماوراء طبیعت و جهان دیگر نگاه می کند یا در امور دنیوی، ارتباطی بین این امور و امور جهان دیگر قائل است.

۴. نتیجه دیگر حاصل این نوع تتبع، فهم جایگاه طبقات مختلف اجتماعی در نگاه دینی می باشد. بر اساس جایگاهی که دین برای هر یک از طبقات و گروه ها و مشاغل اجتماعی قائل می شود به نسبت آن جایگاه برای هر یک از این طبقات، آداب و رسوم خاصی را ارائه می دهد. به عنوان مثال با توجه به جایگاهی که خانواده و هر یک از اعضاء خانواده در فرهنگ دینی دارد نقش خاصی در آداب و رسوم مختص به خود از نگاه دین اختصاص می دهد. در ذیل این تحقیق به این سوال می توان پاسخ داد که با توجه به آداب و رسوم مندرج در منابع دینی هر یک از طبقات و اصناف و افراد جامعه از منظر دین، چه جایگاه و نقشی را ایفا می کند؟.

بر این اساس آنچه که این مقاله در وسع اندک خود تحت عنوان "گستره آداب و رسوم در چهار جلد آخر کتاب کافی" در صدد بررسی آن است، نمایی از زاویه نگاه دین به ساحات مختلف بشر است. در مورد چرایی انتخاب کتاب کافی برای این پژوهش، توضیحی در مورد اهمیت و ویژگی های خاص این کتاب داده می شود.

معرفی کتاب کافی

کتاب کافی نوشته محدث بزرگ شیعه محمد بن یعقوب کلینی (متوفی ۳۲۸ یا ۳۲۹ هـ.ق) می باشد که نواب خاص حضرت حجت را نیز درک کرده است. وی درباره انگیزه نگارش این کتاب گرانسنگ می نویسد که آنرا به درخواست یکی از شیعیان برای پاسخگویی به سوالات مردم که از علم دین بی بهره شده اند و در جهل فرورفته اند نوشته است.^۱

کتاب کافی، حاصل سفرها و زحمات بسیار مرحوم کلینی است و دارای ویژگی هایی است که ارزش مضائفی به آن می بخشد که به برخی از آنها اشاره می شود.

ویژگی های کتاب کافی

۱. مؤلف در زمان سفیران امام زمان علیه السلام زنده بود و به قول سید بن طاوس این خود راهی باز می کند تا نوشتجات کلینی، توأم با حقیقت دانسته شود.

۲. کلینی ملتزم بود همه احادیث را - جز اندکی - به امام برساند و گاهی صدر سند را حذف کرده زیرا حدیث را از کتابی نقل کرده و سلسله سند در آن کتاب بوده است یا به سندی که در قبل گذشته حواله کرده است.

۱. رک: محمد بن یعقوب کلینی، کافی، ج ۱، انتشارات دارالحدیث، مقدمه مولف، ص ۹.

۳. روش کلینی در ترتیب احادیث هر باب این است که حدیث درست تر و روشن تر را در اول باب قرار داده است و سپس احادیث مبهم و مجمل را ذکر نموده است از این جهت اغلب احادیث آخر هر بابی خالی از اجمال و ابهام نیست.

در بیشتر موارد، اخبار متعارض را ذکر نکرده و تنها بذکر روایاتی که دلیل عنوان باب است اکتفا نموده و این خود دلیل ترجیح دادن او به ذکر روایات ذکر شده بر روایات ذکر نشده است.^۱

کافی تایید و تمجید بسیاری از بزرگان شیعه دارد که هر کدام از استوانه های علمی جهان تشیع می باشند. شیخ مفید^۲، شهید اول^۳ و ثانی^۳، مرحوم استرآبادی^۴، علامه مجلسی^۵ آن را در میان کتب شیعه بی بدیل دانسته اند و علامه شیخ آقا بزرگ طهرانی صاحب کتاب "الذریعه الی تصانیف الشیعه" در مورد ارزش و مقام علمی این کتاب می نویسد: «وهو اجل الكتب الاربعه الاصول المعتمده علیه لم یکتب مثله فی المنقول من آل رسول».^۶

از جمله ویژگی های این کتاب، نظم خاصی است که مولف به صورت متمایز با نوع نگارش های غالب زمان خود در این کتاب به کار برده است و این امر به ما در دست یابی به نقشه جامعی از کتاب کمک می کند.

۱. محمدبن یعقوب کلینی، کافی، ترجمه مصطفوی، جلد ۱، تهران: اسلامیه، ۱۳۶۹ ش، صص ۹-۱۰.

۲. رک: محمد بن نعمان مفید، تصحیح اعتقادات الامامیه، بیروت: دارالمفید، ۱۴۱۴ هـ ص ۷۰.

۳. رک: محمد بن یعقوب کلینی، کافی، پیشین، ج ۱، ص ۲۷.

۴. محمد امین استرآبادی، الفوائد المدنیه، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۴ هـ ص ۵۲۰.

۵. محمدباقر مجلسی، مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول، جلد ۱، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ ش، ص ۳.

۶. آقا بزرگ طهرانی، الذریعه الی تصانیف الشیعه، جلد ۱۷، چاپ دوم، بیروت: دارالاضواء، بی تا، ص ۲۴۵.

ابواب کتاب کافی

کتاب کافی در سه بخش با سه عنوان اصول کافی، فروع کافی و روضه کافی تدوین شده است.

قسمت اول با عنوان اصول، احادیث و روایات اعتقادی را در بر می گیرد و هشت باب است، بخش دوم کتاب کافی که قسمت عمده بحث ما را به خود اختصاص داده، روایات فقهی است و داری بیست و شش کتاب می باشد و قسمت آخر کتاب در مورد موضوعات پراکنده و متفرقه ای است که ترتیب خاصی ندارد و به عنوان روضه کافی در ده بخش تدوین شده است.

این مقاله به چهار جلد آخر کتاب کافی می پردازد و عمده پژوهش در بین ابواب کافی به بخش فروع کافی از کتاب جهاد به بعد اختصاص یافته است و گاهی به مطالب دیگر از ابواب پیشین کتاب بر حسب موضوع، اشاره خواهد شد. گستره آداب و رسوم مندرج در کافی، کدام بخش از طول عمر انسان را در بر می گیرد؟

با نگاهی به فهرست ابواب و کتاب های کتاب فروع کافی این نکته برای ما روشن می شود که برنامه و آداب ذکر شده برای انسان در این بخش از کتاب کافی که در قالب روایات عرضه شده است از قبل تولد انسان شروع می شود به نحوی که مراقبت هایی که برای والدین قبل از ازدواج و در انتخاب همسر و اموری که در شکل گیری وجود طفل و کودک تاثیر خواهد داشت را بیان می کند که به عنوان نمونه به تعدادی از آنها اشاره می شود:

نویسنده از امیرالمومنین علیه السلام این روایت را نقل می کند که می فرمایند:
إِيَاكُمْ وَتَرْوِيحَ الْحَمَقَاءِ فَإِنَّ صُحْبَتَهَا بَلَاءٌ وَوُلْدَهَا ضِيَاعٌ.^۱ در این جا از ازدواج با شخص احمق به دلیل همنشین بد بودن و تاثیری که روی فرزند می گذارد نهی می کند.

۱. محمد بن یعقوب کلینی، کافی، جلد ۵، طبع اسلامی، ص ۳۲۹.

در آداب انتخاب همسر و ملاک های آن و ازدواج با ولد الزنا روایت می کند: عن عبد الله بن سنان قال: قلت لأبي عبد الله عليه السلام ولدت الزنا ينكح قال نعم ولا يطلب ولدها. ^۱ نگاه دین در آداب انتخاب همسر به سوی ثمره ازدواج و فرزندى است که از این ازدواج، حاصل می شود.

دین قبل از تولد یک فرد و آداب خاص دوران قبل از حمل در دعا برای فرزند دار شدن و در دوران حمل کودک و آداب وضع حمل و بعد از تولد وسیری را که در طول عمر خویش می پیماید برنامه ارائه می دهد:

در طلب فرزند آمده است: عن الحارث النضرى قال: قلت لأبي عبد الله عليه السلام إننى من أهل بيت قد انقضوا وليس لى ولد، قال ادع وأنت ساجد - رب هب لى من لدنك وليا يرثنى رب هب لى من لدنك ذرية طيبة إنك سميع الدعاء رب لا تدزنى فوداً وأنت خير الوارثين قال ففعلت فولد لى على والحسين. ^۲

در باب آداب دوران بارداری روایت نقل می نماید: عن أبي عبد الله عليه السلام قال: إذا كان بامرأة أحدكم حبل فأتى عليها أربعة أشهر فليستقبل بها القبلة وليقرأ آية الكرسي وليضرب على جنبها وليقل - اللهم انى قد سميتُه محمداً فإنه يجعله غلاماً قياناً وفى بالاسم بآرك الله له فيه وإن رجح عن الاسم كان لله فيه الخيار إن شاء أخذه وإن شاء تركه. ^۳

در مورد آداب هنگام تولد روایت شده است: أبي جعفر عليه السلام قال: كان على بن الحسين عليه السلام إذا حضرت ولادة المرأة قال أخرجوا من البيت من النساء لا يكون أول ناظر إلى عورة. ^۴

آداب مختلف همچون گفتن اذان واقامه در گوش کودک و یا باز کردن کام کودک با تربت سیدالشهداء و آب فرات و مانند این ها را کلینی (ره) در باب «ما

۱. همان، ص ۳۵۳.

۲. همان، ج ۶، ص ۸.

۳. همان، ج ۶، ص ۱۱.

۴. همان، ج ۶، ص ۱۷.

يُفْعَلُ بِالْمَوْلُودِ مِنَ التَّحْنِيكِ وَغَيْرِهِ إِذَا وُلِدَ^۱ ذکر کرده است. سپس به برخی از آداب مانند عقیقه و ختنه کردن کودک و امسال آن می پردازد و در ادامه در مسیر تربیت انسان برای دوران مختلف انسان از کودکی، نحوه تربیت وی، بعد از بلوغ و رشد وی و در تشکیل خانواده و امرار معاش و تا لحظه آخری که در این جهان زندگی می کند آداب و رسوم خاص خود را به طور مشخص بیان می کند. کلینی این مباحث را در باب تادیب الولد، کتاب معیشت، کتاب نکاح، کتاب الوصیه و کتاب مواریث ذکر می کند که در واقع تمام ساحات عمر انسان - قبل از تولد تا بعد از مرگ - را در برمی گیرد.

آداب و رسوم بیان شده از طرف دین و صاحبان شریعت در راستای امور دنیوی است یا اخروی یا هر دو؟

کلینی در فروع کافی از عبادات شروع می کند و کتاب صلوات و صوم و حج و به طور کلی عبادات را می آورد که هر کدام آداب و رسوم خاص خود را دارد و همان طور که مشخص است جنبه اخروی در این عبادات بیشتر جلوه گر می باشد ولی با توجه به ابواب دیگری که در کتاب فروع کافی آورده است می توان فهمید که این تنها بخشی نیست که روایات موجود در کافی به آنها اشاره دارد بلکه ابواب دیگری همچون کتاب معیشت، کتاب نکاح، باب حب النساء و کتاب الزَّيِّ وَ التَّجْمُلِ وَ الْمَرْوَةِ و ابوابی از این قبیل نشان می دهد که آداب و رسوم مندرج در سیطره کافی تنها به عبادیات و امور اخروی نپرداخته بلکه هم امور این جهانی و هم امور آن جهانی بشر و جنبه الهی زندگی بشر را در قالب آداب و رسوم مختلف از طرف صاحب شریعت و اولیای دین بیان کرده است.

ارتباط بین امر دنیا و آخرت در بستر روایات و آداب و رسوم مندرج تحت هر یک از این عناوین با توجه به روایات بیان شده در باب های مختلف کافی

چگونه است؟ یا به عبارت دیگر، نگاه دین به ارتباط امور دنیوی و اخروی انسان با توجه به آنچه که از آداب و رسوم دینی می توان فهمید چگونه است؟ این مسئله سوالی است که در مواجهه با آداب و رسوم و اعتقادات، هر دینی با آن مواجه می شود و نگاه های متفاوتی را در ادیان مختلف به ظواهر دنیا و امور دنیوی و در مقابل آن، امور اخروی دیده می شود به نحوی که یهود در این منظر حریص ترین قوم می باشد. خداوند در قرآن کریم می فرماید:

«وَلْتَجِدْنَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا»^۱. اشاره به حرص شدید

یهودیان به امر دنیا می کند و آنها را حریصترین اقوام نسبت به دنیا می نامد. در تلمود، این سنت شفاهی یهود، چنین آمده است: «غیر یهودی هرچند صالح و نیکوکار باشد، باید به قتل برسد و کشتن بیگانه مانند قربانی کردن در راه خدا است»^۲. در مقابل مسیحت با منظری کاملاً متفاوت به دنیا می نگرد و از همان قرون اول، اناجیل با تکیه بر تعالیم و سیره نقل شده از حضرت عیسی عليه السلام، مسیحیان را به کنارگیری از دنیا و رهبانیت دعوت می کردند. عیسی عليه السلام به حواریون می فرمود: «باز به شما می گویم که گذشتن شتر از سوراخ سوزن آسان تر از ورود شخص دولتمند به سلطنت خداست»^۳، که نقطه مقابل تفکر یهودیت است و نمود خاصی در آداب و رسوم معتقدین به این دین داشته است.

حال سوال اینجاست که نگاه دین مبین اسلام به این مقوله چگونه است؟ و چه نمودهایی نگرش اسلامی به دنیا و آخرت در آداب و رسوم داشته است؟ این قسمت مقاله به بررسی این مطلب با توجه به روایات کتاب کافی می پردازد.

۱. بقره، ۹۶.

۲. محمد حسینی شیرازی، دنیا بازیچه یهود، قم: بینش آزادگان، ۱۴۲۳ق، ص ۱۲۶.

۳. انجیل متی، ۱۹: ۲۴.

برخی امور در دنیا هستند که می توان با بررسی نحوه توجه یک آیین و مکتب و فرهنگ به آن امور، جایگاه دنیوی آنها را به دست آورد از آن جمله می توان به ثروت، املاک یا زن و فرزند به عنوان متعلقات زندگی دنیا اشاره کرد و نحوه توجه دین به دنیا را از نگاه روایات موجود در کتاب کافى به دست آورد. در کتاب کافى در ابواب مختلف از این مباحث سخن به میان آمده و روایات مربوط به این مباحث ذکر شده است به عنوان مثال در جلد ۶ کتاب کافى در بخش "کتاب الزی و التَّجْمُلِ وَ الْمُرُوءَةِ" با عناوین مختلف به برخی از این مباحث پرداخته است و ابتدای کتاب را با بابی که با توجه به روایات منقوله در آن "بَابُ التَّجْمُلِ وَ إِظْهَارِ النُّعْمَةِ" نام گزاری کرده شروع می کند و با این عنوان اولین پیام را به مخاطب در باب مواجهه با زینت های دنیا می دهد و آن اینکه به زینت دنیا از باب نعمت الهی باید نگاه کرد و نمایان کردن آن باید از باب اظهار نعمت باشد. نویسنده با نظم خاصی نکته مقابل این نوع نگرش - نگاه به دنیا و توجه به ظواهر دنیا از باب تکاثر - را در پی این مطلب ذکر می کند تا زوایای کامل بحث را به نحو احسن با استفاده از روایات بیان کند.

کلینی در باب آداب تجمل و اظهار زینت ها این روایت را می آورد: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِنِّي لَأَكْرَهُ لِلرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ نِعْمَةٌ مِنَ اللَّهِ فَلَا يَظْهَرُهَا.^۱

یکی از آداب مورد توجه مومنین، اظهار نعمت های الهی است با توجه به این مطلب، مومن در سبک زندگی دینی خود باید زینت ها را نعمت الهی ببیند و نعمت ها باعث کبر و غرور وی نگردد. در ادامه این بخش از کتاب، بابی را با عنوان «بَابُ كَرَاهِيَةِ الشُّهْرَةِ» می آورد تا نکته مقابل دیدگاه اول که همان زینت کردن و اظهار نعمت برای نشان دادن نعمت های الهی است را بیان کند. امام

۱. کلینی، پیشین، ج ۶، ص ۴۳۸.

صادق علیه السلام می فرماید: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يُبْغِضُ شَهْرَةَ اللَّبَاسِ.^۱ روایات این باب (کتاب) از فروع کافی به طور عمده به بحث زینت کردن با لباس و زیور آلات و مانند آنها و بحث نظیف و نظافت و آداب آن و نکات بسیار ریز همچون رنگ و جنس لباس در آداب لباس پوشیدن و به جنس و نقش نگین خاتم در بحث زیور آلات مربوط است که نشان از توجه خاص شریعت به نوع و نحوه استفاده از نعمات الهی و در واقع نعمت های دنیا و مسائل مربوط به مظاهر دنیوی زندگی است.

کلینی (ره) در کتاب زی و تجمل کتاب کافی در ابواب مختلفی از جمله باب لباس و باب لباس بیاض و القطن، باب لباس السواد، باب لباس حریر و دیباج و... روایاتی در باب آداب لباس پوشیدن می آورد:

۱. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ اتَّخَذَ ثَوْبًا فَلْيَنْظِفْهُ.^۲
 ۲. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْبَسُوا الْبِيَّاضَ فَإِنَّهُ أَطْيَبُ وَأَظْهَرُ وَكُنُّوا فِيهِ مَوْتَاكُمْ.^۳
 ۳. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ رَفَعَهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَكْرَهُ السَّوَادَ إِلَّا فِي ثَلَاثِ الْخُفِّ وَالْعِمَامَةِ وَالْكَسَاءِ.^۴
 ۴. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَا تَلْبَسِ الصُّوفَ وَالشَّعْرَ إِلَّا مِنْ عِلَّةٍ.^۵
- در آداب لباس، اشاره به اذکار در هنگام پوشیدن لباس جدید می کند و روایاتی را ذکر می کند:

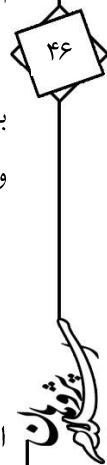
۱. همان، ۴۴۴.

۲. همان، ص ۴۴۱.

۳. همان، ص ۴۴۵.

۴. همان، ص ۴۴۹.

۵. همان، ص ۴۴۹.

۱. عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنِ الرَّجُلِ يَلْبَسُ الثَّوْبَ الْجَدِيدَ قَالَ يَقُولُ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ ثَوْبَ يَمْنٍ وَتَقَى وَبَرَكَهٍ اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي فِيهِ حُسْنَ عِبَادَتِكَ وَعَمَلًا بِطَاعَتِكَ وَادَاءَ شُكْرِ نِعْمَتِكَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي وَاتَّجَمَلُ بِهِ فِي النَّاسِ.

حضرت در این روایت دعایی را توصیه می کند که روحیه تعبد و تقوی را مورد تاکید قرار می دهد و از دنیا زدگی و ایجاد روحیه شهرت و فخر برحضر می دارد:

۲. قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله إِذَا لَبِسْتُ ثَوْبًا جَدِيدًا أَنْ أَقُولَ - الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي مِنَ اللَّبَاسِ مَا اتَّجَمَلُ بِهِ فِي النَّاسِ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا ثِيَابَ بَرَكَهٍ أَسْعَى فِيهَا لِمَرْضَاتِكَ وَأَعْمُرْ فِيهَا مَسَاجِدَكَ فَقَالَ يَا عَلِيُّ مَنْ قَالَ ذَلِكَ لَمْ يَتَمَمَّضْهُ حَتَّى يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُ^۱

با توجه به روایات موضوع کسب دنیا و تلاش برای به دست آوردن آن، می توان نگاه متفاوت دین به جمع بین امر دنیا و توحید و جلوه الهی زندگی را دید و زندگی را از آن رخوت سکولار به سوی کمال توحیدی - حتی به واسطه کسب دنیا - سوق می دهد.

کلینی در مورد تلاش برای کسب روزی برای خانواده روایتی را بیان می کند که هم جنبه تلاش برای کسب روزی حلال را تقویت می کند هم جلوه ای الهی به این مطلب می دهد. در این روایت چنین است: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: الْكَادُّ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ.^۲ تلاش برای خانواده را با جهاد در راه خدا برابر می داند. کسب روزی توسط انسان، امر طبیعی و فطری می باشد ولی دین به آن رنگ الهی می دهد. می توان این گونه تعبیر کرد که دین با شکل خاصی از توجه به این امر، آداب متفاوتی از جوامع دیگر به این عمل می بخشد و تلاش

۱. همان، ص ۴۵۹.

۲. همان، ج ۵، ص ۸۸.

طبیعی برای به دست آوردن روزی دنیا را به شکلی متمایز و مختص بینش اسلامی بیان می کند.

از جمله آداب و رسوم بسیار ارزشمند در دین اسلام و در کتاب کافی، انجام ازدواج به عنوان سنت رسول خدا ﷺ است و ترک آن مورد بغض در اسلام است. ازدواج از نیاز غریزی انسان به اجتماع و نیاز جنسی انسان سرچشمه می گیرد اما دین اسلام جنبه الهی ازدواج را بر جنبه غریزی آن برتری داده و آن جنبه را پررنگتر کرده است. توصیه به ازدواج در منابع دینی از باب اطاعت خدا مورد تاکید قرار گرفته است نه ارضاء یک غریزه: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَزَوُّجُوا وَزَوُّجُوا..... مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ بَيْتٍ يَغْمُرُ فِي الْإِسْلَامِ بِالنِّكَاحِ وَمَا مِنْ شَيْءٍ أَبْغَضَ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ بَيْتٍ يَخْرُبُ فِي الْإِسْلَامِ بِالْفُرْقَةِ يَعْنِي الطَّلَاقِ.^۱

در مبعوضیت تجرد و ترک ازدواج، روایت شده است که: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ﷺ

رَكَعَتَانِ يَصَلِّيَهُمَا الْمُتَزَوِّجُ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ رَكَعَةً يَصَلِّيَهَا أَعْرَبُ.^۲

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ تَزَوَّجَ أَحْرَزَ نِصْفَ دِينِهِ وَفِي حَدِيثٍ

آخَرَ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النِّصْفِ الْآخِرِ أَوْ الْبَاقِي.^۳

نقطه اشتراک همه احادیث مربوط به ازدواج تاکید بر اهمیت درجه دو غرایز مادی و دنیایی و توجه به اهمیت الهی، ربانی و معنوی ازدواج در سلوک معنوی انسان است، انسان را بالا می برد و ترک آن، غضب الهی را به همراه دارد: عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً يَرِيدُ مَالَهَا الْجَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ ذَلِكَ الْمَالِ.^۴

۱. همان، ج ۵، ص ۳۲۸.

۲. همان.

۳. همان، ج ۵، ص ۳۲۹.

۴. همان، ج ۵، ص ۳۳۳.

می توان فهمید که نگاه دین اسلام به امر دنیا نگاهی متفاوت تر از ادیان دیگر است. با توجه به آداب در منابع دینی مسلمانان، می توان گفت که اسلام نه دنیا زدگی را می پذیرد و نه ترک دنیا را تایید می کند بلکه به دنیا، رنگ الهی می دهد و آن را وسیله ای برای توجه به خالق هستی می داند و به پیروانش به واسطه آداب و رسوم مختلف، تفکر الهی را تزریق می کند.

جایگاه طبقات مختلف اجتماعی در فروع کافی

با ملاحظه آداب و رسوم مندرج در فروع کتاب کافی می توان به نگاه خاص دین به طبقات مختلف اجتماعی مانند خانواده و یا جایگاه مختلف افراد در جامعه و آداب و رسوم برخورد با هر یک از آنان پی برد.

کتاب فروع کافی، بحث خانواده و برخی از آداب و رسوم و وظیفه انسان در قبال خانواده را بیان می کند و جایگاه خانواده را نشان می دهد به عنوان نمونه در باب آداب خانه داری و آداب کار در خانواده، مرحوم کلینی بابی به عنوان «بَابُ عَمَلِ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ» آورده است و به یکی از آداب و رسوم نیک مورد تایید اهل بیت علیهم السلام - کمک مرد به اهل خانه در امور خانواده - اشاره دارد «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ يَحْتَطِبُ وَيَسْتَقِي وَيَكْنُسُ وَكَانَتْ فَاطِمَةُ سَلَامٌ اللَّهُ عَلَيْهَا تَطْحَنُ وَتَعْجِنُ وَتَخْبِرُ»^۱.

در روایتی با آداب و رسوم ناشایست و تفکر غلط در بین برخی از مسلمانان برخورد می نماید:

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَا أَظُنُّ رَجُلًا يَزْدَادُ فِي الْإِيمَانِ خَيْرًا إِلَّا أَزْدَادَ حُبًّا لِلنِّسَاءِ.^۲ این قبیل روایات در مقابل تفکراتی قرار دارد که چه در گذشته و چه حالا به زن به عنوان وسیله ای برای ارضاء غرائز مرد نگاه می کند، بیان چنین احادیثی از زبان

۱. همان، ج ۵، ص ۸۶.

۲. همان، ج ۵، ص ۳۲۰.

صاحبان شریعت نشان از ارزش گزاری به جایگاه زن در خانواده می باشد و از طرفی به کمکی که زن به عنوان جنس مکمل مرد برای پیشرفت معنوی وی ایفاء می کند اشاره دارد و این نوع نگاه این مطلب را در فرهنگ دینی جای می اندازد که از دامن زن مرد به معراج می رود.

در باب آداب برخورد زن با همسر این روایت آمده است: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: خَيْرُ نِسَائِكُمُ الَّتِي إِذَا خَلَّتْ مَعَ زَوْجِهَا خَلَعَتْ لَهُ دِرْعَ الْحَيَاءِ وَإِذَا لَبَسَتْ لَبَسَتْ مَعَهُ دِرْعَ الْحَيَاءِ.^۱ جایگاه زن در اجتماع نه برای تهیج شهوت جامعه بلکه برای ایجاد آرامش در درون خانه است و حریمی که زن در جامعه با حیای خود حفظ کند نه برای محدود کردن وی بلکه برای برداشت نگاه جنسی و شهوانی از وی و مواجهه با او با جلوه انسانی است.

در مقابله با تفکر غلط عدم رغبت به زنان به منظور سلوک معنوی و سیر الی الله نقل شده است: عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ سُكَيْنِ النَّخَعِيِّ وَكَانَ تَعَبَّدَ وَتَرَكَ النِّسَاءَ وَالطَّيِّبَ وَالطَّعَامَ فَكَتَبَ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَسْأَلُهُ عَنْ ذَلِكَ فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَمَّا قَوْلُكَ فِي النِّسَاءِ فَقَدْ عَلِمْتَ مَا كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وسلم مِنَ النِّسَاءِ وَأَمَّا قَوْلُكَ فِي الطَّعَامِ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وسلم يَأْكُلُ اللَّحْمَ وَالْعَسَلَ.^۲

روایات دیگری در باره آداب و نحوه برخورد با زنان و امور مربوط به زنان در ازدواج و آداب و رسوم آن مانند مهریه، اذن ولی و .. می تواند نشان از نحوه توجه دین به جایگاه زن در اجتماع و ضعف ها و قوت های وی باشد و این بررسی ها نشان می دهد که تفاوت نگاه دیگر ادیان با دین اسلام در این موارد چگونه است.

۱. همان، ج ۵، ص ۳۲۴.

۲. همان، ج ۵، ص ۳۲۰.

نتیجه گیری

براساس آنچه که کلینی در کتاب کافی از آداب و رسوم با توجه به احادیث و روایات پیامبرگرمی اسلام ﷺ و اهل بیت علیهم السلام، ذکر کرده است می توان این گونه فهمید که :

اولاً: دین اسلام برای تمام دوران زندگی بشر برنامه ارائه کرده است.

ثانیاً: براساس آداب و رسوم منقول می توان فهمید دین اسلام دین جامع دنیا و آخرت است و نگاه تک بعدی به زندگی بشر ندارد.

ثالثاً: آنچه که در قالب آداب و رسوم دینی به ما فهمانده می شود در واقع مبارزه با دو تفکر غلط دنیا زدگی و رهبانیت است و اسلام مدیریت تعادل نگاه بشر در مواجهه با دنیا را دارد و با هر گونه اندیشه سکولاری که دین را به گوشه ای و دنیا را به گوشه ای دیگر می کشد مبارزه می کند.

وآخر اینکه اسلام بر اساس جایگاه و کارکردها، اهمیت و نقاط ضعف و قوت هر یک از افراد و طبقات اجتماعی در تعامل با آنها، آداب و رسوم خاصی را بیان کرده است

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. استرآبادی، محمد امین، الفوائد المدنيه، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۲۴.
۲. انجیل متی.
۳. آقا بزرگ طهرانی، الذریعه الی تصانیف الشیعه، چاپ دوم، بیروت: دارالاضواء، بی تا.
۴. بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه ساروخانی، تهران: موسسه کیهان، بی تا.
۵. حسینی شیرازی، محمد، دنیا بازیچه یهود، قم: بینش آزادگان، ۱۴۲۳ق.
۶. صدری افشار، غلامحسین، فرهنگ فارسی دوجلدی، تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۸۸.
۷. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، ترجمه مصطفوی، تهران: کتاب فروشی علمیه اسلامی، ۱۳۶۹ ش.
۸. مجلسی، محمدباقر، مرآة العقول فی شرح اخبار آل الرسول، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ ش.
۹. مفید، محمد بن نعمان، تصحیح اعتقادات الامامیه، بیروت: دارالمفید، ۱۴۱۴ هـ.

